

e-ISSN: 2651-3595

kalemlname

10. Yıl

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

10/19
Haziran 2025

DergiPark
AKADEMİK
SÖBIAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL
SIA
Scientific Indexing Services

EBSCOhost
Academic
Resource
Index
ResearchBib

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2651-3595

Cilt [Volume]: 10

Sayı [Issue]: 19

Haziran [June] 2025

Dergi Eski Adı: Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)

(Eski ad altında yayımlanan sayılar: 2016, Cilt:1 Sayı:1-2; 2017, Cilt:2 Sayı:3-4; 2018, Cilt:3 Sayı:5)

Eski e-ISSN: 2547-9504

Previous Title: *The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty*

(Year Range of Publication with Former Title: 2016-2018 Vol:1, No:1-Vol: 3, No:5)

Former e-ISSN: 2547-9504

Kapsam: Sosyal Bilimler-Dinî Araştırmalar

Scope: Social Sciences-Religious Studies

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Period: Biannually (June & December)

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce, Arapça, Almanca

Publication Language: Turkish, English, Arabic, German

Kalemlname, yılda iki sayı yayımlanan uluslararası bilimsel ve hakemli bir dergidir.

Kalemlname is an international peer-reviewed academic journal published twice a year.

Makaleler; Türkçe-İngilizce başlık, öz (en az 150 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce özet (en az 200 kelime) ve İSNAD Atıf Sistemi'ne uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Articles contain an Turkish-English title, an abstract (at least 150 words), keywords (at least 5 concepts), a summary (at least 200 words), and a bibliography prepared with the ISNAD.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

10. Yıl

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences

Gözetim Toplumu ve Posthuman*

Semanur CAN

Yüksek Lisans Öğrencisi

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

Kırıkkale, Türkiye

smnrcnn0406@gmail.com

orcid.org/0009-0006-8626-7129

Kamil ŞAHİN

Prof. Dr.

Kırıkkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Felsefe Bölümü

Türk İslam Düşünce Tarihi Anabilim Dalı

Kırıkkale, Türkiye

sahinkml@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-8208-3916

Öz

Bu çalışma, günümüz toplumlarındaki gözetim pratiği ile posthümanizm arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamaktadır. Gözetim toplumu, bireylerin sürekli izlenmesi ve denetlenmesi ile tanımlanırken, posthümanizm, insanlık durumunun teknolojiyle nasıl dönüştüğünü tartışan bir düşünsel çerçevedir. Bu çalışmada, teknolojinin toplumsal yapılar üzerindeki etkisi ve bireylerin öznenin değişimi üzerine bir analiz yapılacaktır. Ayrıca, gözetim toplumunun posthümanizme etkisi ve bunun gelecekteki toplumsal yapılar üzerindeki yansımaları ele alınacaktır. Bu bağlamda, dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte bireylerin mahremiyet algısı yeniden şekillenmekte, biyometrik veri toplama, yapay zekâ destekli izleme sistemleri ve algoritmik yönetim gibi uygulamalar bireyin sınırlarını bulanıklaştırmaktadır. Posthümanist perspektif; bu dönüşümde insanı merkezden çıkararak insan-dışı varlıklar, makineler ve yazılımlar ile kurulan yeni ilişkilene biçimlerine dikkat çeker. Bu nedenle, gözetim pratiklerinin sadece bir kontrol mekanizması olmanın ötesine geçerek, öznenin kimliğini, bedenini ve toplumsal rollerini yeniden tanımlayan bir güç hâline geldiği savunulabilir. Bu çalışmada, bu dönüşümün hem etik hem de ontolojik boyutları ele alınacak; posthuman çağda özgürlük, kimlik ve öznellik kavramları yeniden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Gözetim Toplumu, Posthümanizm, Transhümanizm, Hümanizm, Teknoloji, Mahremiyet, Yapay Zekâ, Robotlar.

Değerlendirme:

2 Dış Hakem (Çift Taraflı Körlük)

Benzerlik Taraması:

Bu makale, intihal.net ve turnitin.com ile taranmıştır. İntihal içermediği tespit edilmiştir.

Etik Beyan:

Bu makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

Tarafsızlık:

Makalenin yayın sürecinin tüm aşamalarında bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınmıştır.

Çıkar Çatışması:

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman:

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Etik Bildirim:

kalemlnamedergi@gmail.com

Lisans:

CC BY-NC 4.0

Yayıncı:

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Atıf:

Can, Semanur-Şahin, Kamil. "Gözetim Toplumu ve Posthuman". *Kalemlname Dergisi* 10/19 (Haziran 2025), 96-111.

*Bu makale, Prof. Dr. Kamil Şahin danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Surveillance Society and Posthuman*

Semanur CAN

Postgraduate Student

Kırıkkale University Institute of Social Sciences

Department of Philosophy

Kırıkkale, Türkiye

smnrcnn0406@gmail.com

orcid.org/0009-0006-8626-7129

Kamil ŞAHİN

Prof. Dr.

Kırıkkale University Faculty of Humanities and Social Sciences

Department of Philosophy

Kırıkkale, Türkiye

sahinkml@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-8208-3916

Abstract

This study aims to examine the relationship between surveillance practices in contemporary societies and posthumanism. While the surveillance society is characterized by the constant monitoring and control of individuals, posthumanism offers a conceptual framework that explores how the human condition is being transformed through technology. The analysis will focus on the impact of technology on social structures and the transformation of the individual as a subject. Moreover, the influence of the surveillance society on posthumanism and its implications for future social structures will be discussed. In this context, the development of digital technologies has reshaped individuals' perceptions of privacy; practices such as biometric data collection, AI-assisted surveillance systems, and algorithmic governance blur the boundaries of the individual. The posthumanist perspective removes the human from the center of inquiry and emphasizes new modes of relationality involving non-human entities, machines, and software. Therefore, it can be argued that surveillance practices go beyond merely functioning as control mechanisms, becoming forces that redefine identity, embodiment, and social roles. This study will address both the ethical and ontological dimensions of this transformation, re-evaluating the concepts of freedom, identity, and subjectivity in the posthuman age.

Reviews:

Two External Reviews (Double-blind)

Plagiarism Checks:

The article was checked with intihal.net and turnitin.com and found to be free of plagiarism.

Ethical Statement:

This article was prepared in accordance with scientific and ethical principles.

Impartiality:

Scientific impartiality was maintained throughout all stages of the publication process.

Conflicts of Interest:

No conflict of interest was declared.

Funding:

No funding, grant, or other support has been received.

Complaints:

kalemlnamedergi@gmail.com

Licence:

CC BY-NC 4.0

Publisher:

Kırıkkale University Faculty of Islamic Sciences

Cite as:

Can, Semanur-Şahin, Kamil. "Surveillance Society and Posthuman". *Kalemlname Journal* 10/19 (June 2025), 96-111.

Keywords

Surveillance Society, Posthumanism, Transhumanism, Humanism, Technology, Privacy, Artificial Intelligence, Robots.

*This article is derived from a master's thesis prepared under the supervision of Prof. Dr. Kamil Şahin.

Giriş

Gerçeklik kavramının bireyin iç dünyasında şekillendiğini savunan George Orwell, düşünceleriyle bir insan, içinde bulunduğu koşullar ne olursa olsun, gerçeği savunduğu sürece haklı kalmaya devam eder der (Orwell, 2020). Özgürlük, Orwell için yalnızca fiziksel bir alanla sınırlı kalmaz; bireysel düşünceyi ve eylem hakkını da kapsayan temel bir insan hakkıdır. Günümüz dünyasında bireyler, çoğu zaman farkında bile olmadan, gelişmiş dijital sistemlerin oluşturduğu geniş bir gözetim ağı içinde yaşamaktadır. Büyük veri, biyometrik sistemler ve yapay zekâ temelli izleme teknolojileri, bireysel mahremiyetin sınırlarını aşmakta ve özgürlüğü sorgulanan bir kavram hâline getirmektedir. Bu noktada posthümanizm, insanın doğasını yeniden tanımlayan, teknolojik gelişmelerle birlikte insan sonrası varlık formlarını ve kimlik dönüşümünü tartışmaya açan bir kuramsal yaklaşımdır. Gözetim araçlarının gelişimi, yalnızca bireyin denetlenmesini değil; aynı zamanda kimliğinin, etik değerlerinin ve özgürlük anlayışının yeniden şekillenmesini de beraberinde getirmektedir. Gözetim toplumunun kökenleri, Michael Foucault'nun panoptikon kavramında somutlaşan disiplin mekanizmalarına kadar uzanır. Foucault, bireyin sürekli izlenme ihtimali altında kendini denetleme eğiliminde olduğunu öne sürerek, modern iktidar biçimlerinin görünmez ama etkili yapısını gözler önüne sermiştir. Bugün ise bu yapı, yalnızca mimari ya da kurumsal sınırlarla değil; dijital platformlar, sosyal medya algoritmaları ve mobil uygulamalar aracılığıyla çok daha yaygın ve içkin bir hâle gelmiştir. Veri toplama süreçleri, bireyin dijital ayak izlerini takip ederek onun davranışlarını önceden öngörebilmekte ve hatta yönlendirebilmektedir. Bu gelişmeler, posthümanist düşünce bağlamında değerlendirildiğinde, bireyin yalnızca denetlenen bir özne değil; aynı zamanda teknolojiyle bütünleşen, sınırları belirsizleşen yeni bir varlık formuna dönüştüğünü gösterir. Dolayısıyla, gözetim teknolojileri yalnızca bireysel özgürlüğün sınırlarını yeniden çizmiyor; aynı zamanda 'insan' tanımını, özneliği ve etik sorumluluğu da yeniden yapılandırıyor. Bu çalışma, gözetim toplumunun tarihsel kökenlerinden başlayarak günümüzdeki görünümünü analiz etmekte; bu süreci posthümanist bir çerçevede değerlendirerek, gözetim teknolojilerinin insan özgürlüğü ve kimliği üzerindeki etkilerini tartışmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, söz konusu teknolojilerin sadece kontrol mekanizmaları mı olduğu yoksa yeni bir posthuman özneye dönüşümün araçları mı olduğu sorusu ele alınacaktır.

1. Gözetim Toplumu

Gözetim toplumu kavramını ilk defa sistemli bir şekilde ele alan G. T. Marx, modern dünyada elektronikleşmenin "yeni gözetim" anlayışını doğurduğunu belirtir (Wood, 2009: 179). Marx'a göre günümüzde gözetim, bilgisayar teknolojileri sayesinde kapsamlı bir denetimin önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmış durumda. Yeni dijital araçlar, gözetim kapasitesini sürekli genişletirken bireylerin mahremiyetini de giderek daha fazla tehdit ediyor (Bozkurt, 2000: 3). Gözetim, tarih boyunca sosyal kontrolün bir aracı olarak varlığını sürdürmüştür (Best 2010: 8). İnsanlık tarihi içinde gözetleme faaliyetleri üç temel evrede değerlendirilebilir (Dolgun, 2008: 16-17). İlk gözetim biçimi, göçebe ve yerleşik topluluklar ile feodal düzenler, kilise otoritesi ve imparatorlukları kapsar. Bu evrede gözetim; tarımsal emeği izlemek, asker ve nüfus sayımı yapmak, vergi sistemini yönetmek gibi amaçlarla uygulanmıştır. İkinci aşama, modern ulus devletlerin yükselişiyle birlikte ortaya çıkan teknik gözetimdir. Bu dönemdeki gözetim, devlet gücünü pekiştirme, iç ve dış tehditlere karşı önlem alma ve toplumsal düzeni sistematik şekilde

sağlama işlevi görmüştür. Bürokrasinin kamusal alandaki hâkimiyeti ile üretimde bilimsel yönetim ilkeleri bu evrenin karakteristiğidir. Son olarak, günümüzü tanımlayan enformatik gözetim, gelişen bilgi ve iletişim teknolojileriyle şekillenmiş bir yapıdır. Telefonların dinlenmesi, bilgisayarların takibi, uydu sistemleri ve genetik mühendislik gibi araçlar aracılığıyla bireyler hem kitlesel hem kişisel düzeyde sürekli gözetim altındadır. Eskiden hayal olarak görülen birçok denetim biçimi, günümüzde olağan gerçeklik hâline gelmiş; gözetim toplumu, bireylerin kaçamayacağı bir yapı olarak yerleşmiştir (1984, *Biz, Cesur Yeni Dünya*).

Enformasyon teknolojilerindeki ilerlemeler, toplumu oluşturan en küçük yapı taşlarına kadar ulaşan standartlaştırılmış ve süzölmüş iletilerin hızlı biçimde yayılmasına olanak tanımış, aynı zamanda bu teknolojiler aracılığıyla bireylerden gelen istemli ya da istemsiz geri bildirimlerle iktidarın gözetim gücünü daha etkili bir şekilde kullanmasını sağlamıştır. Bu çerçevede, enformasyon toplumunun şekillenmesinde temel rol oynayan İnternet, küresel çapta işleyen bir denetim aracına dönüşmüştür. ‘Gözetim toplumu’ kavramının öncülerinden Garry T. Marx’ın tanımladığı ‘yeni gözetim’ modelinde, geçmişin zorlayıcı ve şiddet temelli yöntemlerinin yerini, daha çok ikna üzerine kurulu, yumuşak ve görünmez teknikler almıştır. Bilgi toplama süreçleri artık gündelik yaşam pratiklerinin içine gömülmüş bir biçimde, olağan hâle gelmiştir. Eskiden yerel düzeyde toplanan veriler, bugün küresel dolaşıma açık ve izlenebilir durumdadır. Zamanla sınırlı gözetim biçimlerinin yerini, bireyin geçmişini, şimdisini ve geleceğini kapsayan kesintisiz bir denetim anlayışı almıştır. Önceden yalnızca belli bir seçkin grubun elinde olan gözetim araçları, artık geniş kitlelerin erişimine sunulmuş, böylece gözetim daha demokratikleşmiş bir hâl almıştır. Artık yalnızca bireyler değil, bireylerin ilgi alanları üzerinden oluşturulan kategoriler de takip edilmektedir. Yeni gözetim biçimlerinde, doğrudan temsilin yerine gerçeğin bir simülasyonu geçmiştir. Kimlikler artık yalnızca kişisel özellikler üzerinden değil, anonim ve kitlesel temsiller aracılığıyla da şekillenmektedir. Eskiden yalnızca uzmanların alanı olan gözetim, bugün sıradan bireylerin bile katıldığı bir süreç hâline gelmiştir. Bu yeni gözetim biçimleri, görünürlüğü yitirerek daha belirsiz hatta tamamen görünmez teknolojilere dayanır hâle gelmiştir. İktidar, bilinçdışımıza hitap eden bir dil kullanarak arzularımızı hedef alır; bireyler, boş zamanlarında özgür ve savunmasız olduklarını sanırken, aslında bu “özgürlük” hissi onları sistemin içine çeker. Sosyal medya gibi mecralarda, kamusal ve özel alanın iç içe geçmesiyle birlikte mahremiyet çizgileri silinir, birey kendini hem izleyici hem de izlenen olarak konumlandırır ve bu döngüden haz alır. Özel olanın, bireysel farkların ötesine geçerek tekipleştiği bir paylaşım düzeninde, mahremiyet bir tercih menüsünden seçilir hâle gelir. Sözde özgünlüklerin sunulduğu ama özünde normlara sıkıca bağlı bir kimlik sergilenir. Bu durum, iktidarın gözetim görevini büyük ölçüde kolaylaştırır. İktidar, görünmeden görebilme becerisiyle gündelik yaşamın sıradan pratikleri üzerinden bireyin bedenine ve mahremiyetine yönelik denetimini Facebook gibi dijital platformlar aracılığıyla yeniden üretir. Foucault’nun panoptikon metaforunda işaret ettiği gibi, gözetim bugün bireyin bedenine ve yaşamına ince katmanlar hâlinde nüfuz etmiştir. Hangi biçimde gerçekleşirse gerçekleşsin, gözetim daima bir mahremiyet ihlali anlamına gelir (Sunal, 2012: 37-38).

Foucault, gözetim kavramını Bentham’ın tasarladığı Panoptikon (Panopticon) modeli üzerinden açıklar. Bu yapıda bireyler sürekli görünür durumdadır; herkes tarafından izleniyor olma ihtimali vardır, ancak çoğu zaman bunun bilincinde olunmaz ya da izlendiğinin farkında olan birey, güce

boyun eğerek kendi varlığını bu denetim çerçevesinde inşa etmeye çalışır. Sonuç olarak, bireyler özgürleşme yönünde hareket ettiklerini düşünseler bile aslında iktidarın daha da etkinleşmesine katkı sunarlar. Buna karşılık Sinoptikon (Synopticon) modelinde ise durum tersinedir: burada azınlık, çoğunluğun ilgisine maruz kalır. Kalabalıklar, izledikleri bu azınlık figürlerinin söylemleri ve davranışları doğrultusunda kendi kimliklerini biçimlendirir, onlarla özdeşleşir ve onlar gibi olmaya yönelir. Bu durum, azınlığın pasif etkisiyle çoğunluğun kendi davranışlarını sınırlandırması sonucunu doğurur. Synopticon, özellikle televizyon ve radyo gibi görsel-ışitsel medya araçları üzerinden işler ve bireylerin kendilerini izledikleri figürler aracılığıyla şekillendirdiği bir gözetim biçimidir (Demir, 2017: 59-60).

Teknolojide her geçen gün hız kazanan gelişmeler, bireyleri adeta daralan bir çemberin içine sıkıştırırken; insanların günlük yaşamlarına dair tüm eylemler dijital ortamda izlenir ve kayıt altına alınır hâle gelmiştir. Tüm dünyayı saran uydu ve bilgisayar ağları ise hızla yaklaşan gözetim toplumunun altyapısını kurarak bu yeni düzenin zeminini oluşturmuştur (Dolgun, 2014: 16).

Birçok teknolojik ve ekonomik gelişme, yüzeyde doğal bir ilerleme gibi görünse de gerçekte bireysel yaşamın her yönünü denetim altına alma ve insanları adeta reşit olmayan bireylere dönüştürme amacı taşımaktadır. Bir yandan fayda sağlayan bu teknolojiler, öte yandan küresel düzeyde egemen güçlerin toplumları daha önce görülmemiş derecede kontrol etmesine olanak tanıyan görünmez birer silaha dönüşmüştür. Özellikle bilgisayar, televizyon, telefon ve faks gibi araçların tek bir cihazda bulunduğu çok işlevli “tümleşik sistemler”, bu kontrol sürecinin merkezinde yer almaktadır. Bu sistemler sayesinde bireyler artık evlerinden çıkmadan, birkaç tuşla günlük yaşamın hemen her ihtiyacını karşılayabilir hâle gelmiştir. Televizyon izlemekten radyo dinlemeye, telefon görüşmelerinden bankacılık işlemlerine, alışverişten bilgiye erişime kadar tüm aktiviteler internet üzerinden, tek bir noktadan gerçekleştirilebilmektedir. Gündelik ihtiyaçların dijital yolla karşılanması, insanları evlerine kapatan yeni bir yaşam biçimini de beraberinde getirmektedir. Böylece iktidarların tarih boyunca kurmayı arzuladığı şey gerçekleşmektedir: bireylerin, kendi rızalarıyla sınırlı alanlarda kalmaları ve bu sayede kolaylıkla izlenebilmeleri. Bu bağlamda, enformasyon teknolojileri yalnızca teknik bir ilerlemeyi değil, aynı zamanda bu sürecin yön verdiği ideolojik bir dönüşümü de temsil etmektedir (Dolgun, 2004: 3).

Dijital dünyada bilinçsizce paylaşılan veriler, iletişim teknolojileri aracılığıyla açığa çıkmakta ve bireylerin mahremiyetini tehdit eden yeni bir gözetim sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bunun temel nedeni, insanların dijital ortamda gözetimin nerede ve nasıl gerçekleştiğini tam olarak bilememesidir. Ayrıca, dijital alanın ve teknik işleyişinin kullanıcılar tarafından yeterince kavranamaması, fark edilmeden yapılan gözetimi daha da kolaylaştırmaktadır. Böylece, gözetim, egemen güçlerin en önemli denetim araçlarından biri hâline gelirken, veri toplama ve izleme, güçlü bir kontrol mekanizmasına dönüşmektedir. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, önceden etik dışı kabul edilen gözetleme pratiği zamanla normalleşmekte ve toplumun gündelik bir parçası hâline gelmektedir. Sosyal medya ve etkileşimli iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, bireyler gözetim ve teşhiri olağan ve kabul edilebilir görmeye başlamaktadır. Sonuç olarak, gözetim ve denetim, sürekli devam eden ve giderek meşrulaşan bir toplumsal uygulamaya dönüşmektedir (Çaycı, 2016: 158).

Gözetim ve toplumsal dönüşüm artık baskı yoluyla değil, eğlence aracılığıyla gönüllü biçimde bireyleri etki altına almayı hedefleyen bir stratejiye dönüşmüştür. İktidarın seçtiği kişilerce sunulan eğlence içerikleri yalnızca izleyiciyi oyalamakla kalmaz; aynı zamanda onları kolayca yönlendirerek belli bir denetimi sürdürme işlevi görür. Öte yandan haber ve tartışma programları da egemen gücün lehine söylemler üretir; bu yolla bireyleri şekillendirmeyi ve iktidarı pekiştirmeyi amaçlar. Sonuç olarak, istenilen toplumsal profil adım adım inşa edilir. Kitle iletişim araçları sayesinde toplum, yüzeysel hâle getirilerek iktidarın amaçlarına uygun biçimde yönlendirilir ve böylece toplumsal bilinç denetim altına alınır. Bu süreçte yalnızca Panopticon değil, Synopticon da modern toplumun yapısını belirleyen önemli bir unsura dönüşür (Mathiesen, 1997: 219). Thomas Mathiesen, Panopticon ve Synopticon'un teknolojik zeminde birbirini tamamlayan ve etkileşim içinde işleyen iki gözetim biçimi olduğunu öne sürer. Ona göre bu iki yapı, aynı kurumlar içinde eş zamanlı olarak işleyebilir. Synopticon, modernliğin doğuşuyla beraber belirsiz şekilde ortaya çıkmış, özellikle 20. ve 21. yüzyıllarda biçim değiştirerek daha görünür hâle gelmiştir. Bu dönemlerde her iki yapı da kolektif teknolojik gelişmelerle paralel bir şekilde güç kazanarak, modern toplumun temel denetim araçlarını oluşturmuştur (Mathiesen, 1997: 223). Mathiesen, çalışmasında Panopticon'un varlığını kabul ettiği kadar Synopticon'un önemini de vurgular. Ona göre Foucault, sinoptikal gözetimin yükselişini yeterince dikkate almamıştır. 1975'lerde belirginleşmeye başlayan ve 1980'li ile 1990'lı yıllarda bireyleri ve toplumu doğrudan etkileyen bu yeni gözetim biçimi, Foucault'nun analizlerinin dışında kalmıştır (Mathiesen, 1997: 221). Başka bir açıdan bakıldığında, Mathiesen Foucault'nun, azınlığın çoğunluğu gözetlediği Panopticon modeline odaklanarak, çoğunluğun azınlığı izlediği Synopticon yönünü gözden kaçırdığını belirtir. Foucault bu gözetim biçimini Panopticon'un bir alt işlevi olarak görmüş olsa da Mathiesen'e göre bu ciddi bir eksikliktir (Mathiesen, 1997: 215-219). Bu göz ardı edişin arka planında ise, Foucault'nun iktidarın egemenlik arzusuna karşı geliştirdiği sempatik yaklaşımın etkili olmuş olabileceği ileri sürülmektedir (Demir, 2017: 61).

İnsanın yerini makinelerin ve insansız teknolojilerin alması, gözetim ve denetimin daha sıkı ve kesintisiz hâle gelmesi anlamına gelir. Sürekli izlendiğine inanan kapatılmış bireyler, zamanla kendi kararlarını alma yetisini kaybeder; özgür iradeleri zayıflar ve silikleşir. Bu durum, sadece özgürlüklerini ellerinden almakla kalmaz, aynı zamanda kendi hayatlarını yönlendirme becerilerini de yok eder. Artık yaşamlarını düzenlemek için dışarıdan bir denetleyiciye ihtiyaç duyar hâle gelirler (Bauman, 2015: 25).

Eğer iktidarın tanıdığı özgürlükler yalnızca piyasa dinamikleri içinde anlam buluyorsa, bu durum serbest piyasanın aslında işleyen bir gözetim ve denetim mekanizmasına dönüştüğünü gösterir. Bu noktada iktidar, yalnızca bireyleri yönetmekle kalmaz; aynı zamanda onların ihtiyaçlarını şekillendirme ve yönlendirme işlevini de üstlenir. Yaşamı hesaplanabilir, verimli ve ekonomik olarak üretken formlara dönüştürme çabası, iktidarın en temel stratejilerinden biridir. Çünkü nihayetinde amaç, bireylerin yaşam alanlarını kendi varlığını sürdürmek ve güçlendirmek adına denetim altına almaktır (Demir, 2017: 58).

Teknoloji çağında gözetim, artık kitleleri denetleme ve uyumlu hâle getirme sürecinde temel bir araç hâline gelmiştir. Gözetleyen konumunda olanın iktidar sahibi olması, gözetimi yalnızca bir izleme pratiği değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerini şekillendiren bir mekanizma hâline getirir.

Bu doğrultuda, iktidar rejimleri, denetlemek istedikleri bireylerle ilgili bilgi sistemlerini inşa ederek bu ilişkileri daha da pekiştirir (Demir, 2017: 59). Modern birey, kurumların gözetimi altında yaşamaya o denli alışmıştır ki, artık farkında olmadan kendi davranışlarını da denetlemeye başlamış; böylece gözetim yalnızca dışarıdan değil, içeriden de işler hâle gelmiştir. Kontrol, bu içselleştirme yoluyla her yere ve her biçime bürünerek yayılmıştır (Demir, 2017: 62).

Panoptik toplum düzeninde gözetim altındaki bireylerin iradesi ya yok sayılmakta ya da bastırılmaktadır (Dolgun, 2008: 195). Enformasyon teknolojileri, bireysel ve toplumsal ölçekte gözetimi güçlendirirken, aynı zamanda dünyayı sahte bir özgürlük algısıyla donatmıştır. Bu araçlar, bireyleri kendi istekleriyle daha görünür kılmakta, böylece kişisel yaşama dair en ince ayrıntılara ulaşarak mahremiyet sınırlarını ve özgürlük alanlarını ihlal etmektedir (Gücüyener, 2011: 108).

Gözetim yoluyla disipline edilen bir toplumda özgürlük, görünmez ama derin bir tehdit altına girer. Yeni teknolojik evrende, Panopticon ve Synopticon'un izinden giden sistemler, modern bireyi denetlemenin bir aracı hâline getirir. Artık kitle kültürü içinde yetişen bireyler, sevinçlerini, duygularını elektronik sinyaller aracılığıyla başkalarına aktarırken, bu duygusal ortaklıkla birlikte benlikler çözülür ve bireyler “herkesleşme” sürecine sürüklenir. Bu durum, iktidarların kurulmasını ve sürdürülmesini her zamankinden daha kolay kılar. Üstelik özgürlük taleplerinin en yüksek sesle dile getirildiği dönemlerde yaşanması, bu tabloya trajikomik bir ironi katar. Zaman değişse de değişmeyen bir gerçek vardır: İktidar, her çağda kendini yeni ideolojik araçlarla yeniden üretmenin yollarını bulur (Demir, 2017: 62). Örneğin hapishanelerde uygulanan görünmeden gözetleme ilkesi, gözetleyenin fiziksel olarak orada bulunmasına gerek kalmadan, mahkûma sürekli izleniyormuş hissi verir; böylece iktidar, otoritesini kesintisiz bir biçimde sürdürebilir (Bentham, 2008: 12-13).

Özellikle altını çizmek gerekir ki, hukuk devleti ve demokratik ilkelerle yönetilen her ülke, sınırları içinde yaşayan bireylerin Anayasa ve yasalarla tanımlanmış bilgi ve verilerine erişme hakkına sahiptir. Bu durum, devlet mekanizmasının işleyebilmesi, kamu düzeninin sağlanması ve toplumsal güvenliğin korunması açısından temel bir gerekliliktir. Bu bağlamda ortaya çıkan temel kavram ise, devletin yurttaşlarını yasal çerçevede izleyebilme yetkisidir. Dolayısıyla ilk olarak ele alınması gereken mesele, “gözetim” olgusudur. Devletin, yasalara uygun şekilde dahi olsa, bireyler üzerinde gözetim yetkilerine sahip olması ve buna paralel olarak teknolojik gelişmelerin toplum içindeki bilgi ve veri dolaşımını artırması, gözetimin sınırlarının nerede başlayıp nerede biteceğine dair önemli bir tartışmayı gündeme getirmektedir. Çünkü bu sınırları belirleyen en önemli ilke hem uluslararası hem de ulusal hukukta sıklıkla referans verilen “mahremiyet” kavramıdır (Yavuz, 2022: 61-62).

Mahremiyet, bireyin izlenmekten uzak kalma hakkını ifade eder; bu nedenle mahremiyet ile gözetim arasında doğrudan bir bağ vardır ve gözetimin, bu hakkın ihlali anlamına geldiği söylenebilir (Toprak vd., 2009: 143). Gözetimin mahremiyet alanına müdahale ettiği açıktır; fakat bunun tam tersini savunmak da mümkündür: Gözetim, aslında bireylerin mahremiyete duyduğu özleminden besleniyor olabilir (Gücüyener, 2011: 111). İnternet aracılığıyla gündelik ihtiyaçların yalnızca birkaç tuşla karşılanabiliyor olması, bireyleri merkezine evin yerleştiği kapalı bir yaşama yönlendirmektedir. Kendi istekleriyle belirli bir mekâna çekilen bireylerin bu gönüllü izolasyonu,

iktidarın her dönemde arzuladığı denetlenebilir toplum modeline zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda enformasyon teknolojileri, sadece teknik bir gelişim alanı değil, aynı zamanda ideolojik bir aygıt olarak da işlev kazanmaktadır (Dolgun, 2008: 134).

Gözetim uygulamaları, bireylerin sürekli izlenebileceği bir alan oluşturarak, onları farklı kılacak ve yargılamaya açık hâle getiren bir görünürlük zemini yaratır (c v, 1977: 184). İnternet, kameralar ve dinleme aygıtları gibi teknolojik araçların desteğiyle denetim, artık yalnızca kamusal alanla sınırlı kalmayıp, bireylerin özel yaşamlarına, evlerinin içine ve mahrem alanlarının en kuytu köşelerine kadar nüfuz edebilecek bir yaygınlığa ulaşmıştır. Öyle ki, yalnızca İngiltere’de 4 milyondan fazla kapalı devre kameranın bulunması, her 15 kişiye bir kameranın düştüğü bir izleme ağına işaret etmektedir (Dolgun, 2008: 253).

Bu yaygın gözetim ağı, bireylerin davranışlarını yalnızca dışsal bir baskı ile değil, aynı zamanda içselleştirilmiş bir denetim mekanizması aracılığıyla da şekillendirmektedir. İnsanlar artık yalnızca izlenme olasılığıyla bile kendi üzerlerinde bir otosansür uygular hâle gelmiş, kamusalın yanında özel alanda da “görülme ihtimali” yaşamın temel kurgularından biri olmuştur. Mahremiyetin buharlaşması, bireyin sadece başkalarının gözünde değil, kendi gözünde de sürekli olarak değerlendirilen, kontrol edilen bir özneye dönüşmesine neden olur. Modern gözetim, yalnızca suçla mücadele ya da güvenliği sağlamak amacıyla değil, aynı zamanda normatif bir düzen yaratmak için de kullanılmaktadır. Bu düzen içinde sapmalar, farklılıklar, sıra dışılıklar kolaylıkla tespit edilir ve hızla norm dışına itilerek görünürlükten cezalandırmaya giden bir yol açılır. Böylece gözetim, yalnızca görmenin değil, aynı zamanda düzenlemenin, hizaya getirmenin ve bireyi yeniden üretmenin bir aracı hâline gelir. Bu bağlamda teknolojik araçların tarafsız olmadığını, aksine belirli iktidar yapılarına hizmet eden pratikler içerdiğini söylemek gerekir. Kameralar yalnızca olanı kaydetmez; neyin görünmeye değer olduğunu, neyin risk oluşturduğunu, kimin makbul vatandaş sayıldığını dolaylı olarak tanımlar ve buna göre bir izleme mantığı kurar. Dolayısıyla gözetim, yalnızca bir teknik mesele değil; aynı zamanda derin bir etik, politik ve sosyolojik sorundur. Bugünün toplumlarında artık şeffaflık bir erdem değil, zorunluluk hâlini almıştır. Görünür olmayanın, saklı kalanın, mahrem olanın varlığı giderek şüphe uyandırmaya başlamış; her birey potansiyel bir fail, her mekân potansiyel bir suç sahnesi olarak kodlanmıştır. Böyle bir ortamda bireyin özgürleşmesi değil, tam tersine içselleştirilmiş bir denetimle kuşatılmış bir özneye dönüşmesi söz konusudur. Gözetim, bu anlamda yalnızca dışsal bir göz değil, bireyin benliğine yerleşen ve onun tüm davranışlarını disipline eden bir iç gözdür.

Gelişen teknolojiyle birlikte ortaya çıkan büyük veri toplama alanları, yalnızca iletişim ya da sosyalleşme gibi görünen işlevlerle sınırlı kalmamaktadır. Bu platformlar, bireyleri kendine çekerek bir araya getirirken, onları daha kolay denetlenebilir, kontrol edilebilir ve tüketime yönlendirilmiş nesneler hâline getirmektedir. Sunulan yaşam biçimlerine uyum sağladıkça bireylerin beğeni ve arzuları şekillendirilmekte, böylece farkında olmadan manipüle edilip tüketim döngüsüne dâhil edilmektedirler (Avcı, 2015: 250-251). Gelişen teknolojinin topladığı büyük verinin, yeni düşünce ve fikirlerin üretimi için kullanılması, çağdaş gözetim toplumunun tam anlamıyla denetim altına girmemesi adına kritik bir gerekliliktir. Birey, kontrol edilen bir özne olmaktan çıkıp, süreci yönlendiren ve denetleyen konumuna geçmelidir (Sucu, 2011: 138).

1.1. Big Brother: Çoğunluk Ne Der?

George Orwell'in "Büyük Birader" in gözetimi altındaki Okyanusya'sı, yalnızca otoriter bir rejimin değil, aynı zamanda günümüz toplumlarında sıkça hissettiğimiz bir iç denetimin, yani "başkaları ne der?" kaygısının da çarpıcı bir yansımasıdır. Düşünmek, sıradanın dışına çıkmak, yerleşik kalıplara aykırı davranmak ya da toplumun kabul etmediği bir aşka kapılmak üzereyken, içimizde beliriveren o tanıdık ses: "Çevremdekiler bunu nasıl karşılar?" Orwell'in yarattığı karanlık evren, bir bakıma mahalle baskısının iktidarla birleşip kurumsallaşmış hâlidir. Okyanusya'da yaşayan bireylerin üzerine çöken korku, kaygı ve tedirginlik; sadece soyut duygular değil, aynı zamanda herkesin içinde yaşamak zorunda kaldığı somut bir sistemin parçasıdır (Orwell, 2020: 346-347).

Orwell'in distopyasında "Büyük Birader" yalnızca bir lider figürü değil, aynı zamanda kolektif bir bakışın, herkesin birbirini denetlediği ve en mahrem düşüncelerin bile kamusal hükme açıldığı bir toplumsal düzendir. Okyanusya'nın gri duvarları arasında süzülen o kesintisiz izleme hissi, aslında günümüz toplumlarında da yankı bulur. Modern insanın omzunda taşıdığı görünmeyen göz yalnızca devletin ya da şirketlerin teknolojik gözetimi değildir; aynı zamanda sosyal çevresinin beklentileri, normları ve hükmedici suskunluğudur. Bugün Big Brother yalnızca bir kamera değil; toplu taşıma sırasında telefonuna bakan yabancı bir çift göz, bir "tweet" in altına yazılan linç dolu yorumlar, ya da "bunu ailene nasıl açıklarsın?" cümlesinde gizli bir denetim mekanizmasıdır. Çoğunluk ne derse, birey o olur. Bu nedenle bireylerin hakiki benliklerini bastırarak çoğunluğun hoşuna gidecek bir "maskeyi" takmaları, sıradan bir hayatta kalma stratejisine dönüşür. Otoritenin yüzü bir liderin portresi olmaktan çıkar, çevremizdeki herkesin aynasında yeniden üretilir. Orwell'in Okyanusya'sında "düşünce suçu" bir hayal değil, sistemin mantıksal sonucudur. Bugün ise bu kavram kendini yeni biçimlerde gösteriyor: Yanlış bir fikir beyanı, çoğunluğun aksine bir yaşam tarzı seçimi ya da alışılmışın dışında bir kimlik ifadesi, bir anda sosyal tecridin ya da dijital linçin hedefi olabilir. "Ne derler?" sorusu, bireyin özgür iradesinin yerine geçen bir otosansür aygıtı gibi işler. Böylece Big Brother artık uzakta değil; içimizdedir, bakışlarımızın hizasında, kalabalıkların içinde ve sosyal medyanın algoritmalarında gizlidir. Bu nedenle, "çoğunluk ne der?" sorusu, yalnızca bireysel bir tereddüt değil, çağımızın en güçlü gözetim biçimlerinden biridir. Orwell'in distopyası, bir kehanet olmaktan çok, bugünün sosyal gerçekliğini tarif eden bir aynaya dönüşmüştür. Gerçek özgürlük, yalnızca gözetlenmemek değil; "ne derler?" korkusunu susturabilmekte yatar. Ve belki de asıl cesaret, artık bu soruyu kendimize sormamayı öğrenmektir.

2. Posthuman Döneme Giden Yol

Posthümanizmin kökeninin nereye dayandığını incelediğimizde insanın doğa, teknoloji ve bilimle arasındaki bağlantıya bakmamız gerekir. Kavramsal olarak hümanizm, transhümanizm, posthümanizm birbirine oldukça benzemektedir. Fakat içlerine girdiğimizde çelişkinin ve düşünce zıtlığının olduğunu görebiliriz (Ağın, 2020: 6).

Hümanizm, Batı düşüncesinin merkezine yerleşmiş bir dünya tasavvurudur; bu bakış açısına göre insan, geliştirilmeye açık ve kendi yararına kullanılabilecek özgün yeti ve potansiyellere sahip bir varlıktır (Yılmaz, 2023). Aydınlanma düşüncesi, insan davranışının pusulasının gelenek ya da

dine değil; evrensel bir hümanizme ve onunla iç içe geçmiş bir akılcılığa dayanması gerektiğini savunur (Cevizci, 2017: 32).

Transhümanizm, hümanizm ile posthümanizm arasında bir köprü işlevi görerek insanın evrimsel sınırlarını aşmayı hedefleyen bir geçiş dönemini temsil eder. Hümanizmin devamı niteliğinde olan bu yaklaşım, temelde insanın değişip dönüşmesini esas alır. Hümanizm akli ve bilimi merkeze alarak bir insan modeli önerirken, transhümanizm biyoteknolojik müdahalelerle yeniden şekillendirilmiş bir insan tasviri sunar. Bu bağlamda posthümanizm, transhümanist sürecin ulaştığı nihai aşama olarak karşımıza çıkar. Ahmet Dağ'ın kaleme aldığı Transhümanizm-İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü adlı çalışmada, transhümanizmin tarihsel kökenleri, temel dinamikleri, kaynakları, kullandığı teknolojiler, gerçekleşme potansiyeli ile ortaya çıkardığı etik ve felsefi meseleler kapsamlı bir biçimde ele alınır. Yazar, bu eserdeki ana hedefinin hümanizmden transhümanizme, oradan da posthümanizme uzanan süreci analiz etmek ve hümanist düşüncenin özne temelli yapısının neden olduğu sorunları tartışmaya açmak olduğunu belirtmektedir (Aydın, 2022: 127).

İnsanlığın yararını temel alan hümanist düşünceden sonra, transhümanizm bizi sadece üstün insan fikrine değil, aynı zamanda insan ötesi varlıkların dünyasına -yani posthuman çağa- doğru sürüklemektedir (Demir, 2018: 97). Transhümanizm, hümanist düşüncenin sonunu ilan eden bir geçiş noktasıdır ve posthuman çağın kapılarını aralar. Ancak, üst insan ile posthuman arasında hem bilinç düzeyi hem de evrimsel aşama açısından belirgin farklar vardır. Üst insan, insan olmanın sınırlarını zekâ yoluyla zorlayan, fakat duyguları ve yaşamsal yönleriyle hâlâ insan kalabilen bir varlıktır. Ancak bu gelişim tamamlandığında, ortaya çıkan süper yapay zekâ, artık insan türüyle aynı kategoride değerlendirilemez; bu varlık, yeni bir tür olarak tanımlanır. Posthuman, artık klasik *Homo sapiens* değildir; çünkü bu evrimsel süreçte, biyolojik yapısına müdahale edilmiş, hem fiziksel formu hem de varoluşsal özü dönüşüme uğramıştır. Bu da ontolojik olarak varlığın tanımını ve doğasını değiştiren bir kırılmadır. Bu radikal değişim, bazı çevrelerde transhümanizmin insanı insanlıktan çıkarıp, teknolojiyle donatılmış soğuk varlıklara dönüştürdüğü yönünde endişelere yol açmaktadır. Oysa transhümanizmin asıl amacı bunun tam tersidir: İnsanı fiziksel, zihinsel ve ruhsal anlamda daha ileriye taşımak; daha sağlıklı, daha uzun ömürlü, daha zeki bireyler yaratmaktır. İnsan zihnini makinelerle değiştirerek onu yok etmek değil, potansiyelini en üst düzeye çıkarmaktır (Demir, 2018: 97).

İnsanın ölümsüzlük arayışı, bilim ve teknolojinin gelişimiyle birlikte pek çok yeni kavramı ve uygulamayı gündeme getirmiştir. Transhümanizm, Kriyonik (Cryonics), yaşlanma karşıtı teknolojiler, Neuralink, biyoteknoloji, klonlama, belleğin yapay zekâya aktarılması, nanoteknolojik makineler, robotik gelişmeler ve insan-robot etkileşimi, bu dönüşüm sürecinde öne çıkan başlıca örnekler arasında yer almaktadır (Akkaya, 2022: 209).

Posthümanizm terimi ilk kez 1977 yılında Ihab Hassan tarafından ortaya atılmıştır. Bu yaklaşım, hümanizmin insanı merkeze alan varlık hiyerarşisine karşı çıkarak, tüm varlıkları eşit düzlemde ele alan yatay bir ontoloji önerir. Posthümanist düşünceye göre, insan merkezli bakış açısı, diğer varlıkları insanın çıkarlarına hizmet eden araçlara indirger ve bu da bir tür sömürgeleştirmeye yol açar (Gültekin, 2023: 64).

Hümanizmin ötesine geçen post insan tartışmaları, sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında hem tarihsel hem de geleceğe dönük boyutlarıyla ele alınmaya devam etmektedir. Bu tartışmalarda insan zekâsının ortaya koyduğu sonuçlar da önemli bir yer tutar. Son yıllarda, posthuman olarak adlandırılan insan sonrası duruma farklı sosyal bilim perspektiflerinden yaklaşan değerlendirmelerin sayısı artmıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, bahsedilen “insan sonrası” kavramının ne şekilde ve hangi amaçla kullanıldığıdır. Çünkü post insan terimi, modern kültürde cazip bir metafora dönüşmüş olsa da bu kullanım kimi zaman yanıltıcı olabilir. Bu nedenle, post insan kavramı, bilimsel ve felsefi açıdan hâlâ belirsiz, kaygan bir zemine sahiptir ve insan tanımına dair bilinçli bir belirsizlik üzerinden kurgulanıyor olması da göz önünde bulundurulmalıdır (Parrinder, 2009: 57).

Transhümanizm, odağına hem insanı hem de teknolojik gelişimi yerleştirir; insanın varoluşunu sürdürebilmesi ve dönüştürebilmesi için en büyük gücün teknoloji olduğuna inanır. Bu inanç doğrultusunda, teknolojiyi olabildiğince kullanarak insanı kendi tanımladığı “posthuman” düzeye, yani en gelişmiş ve yetkin hâline ulaştırmayı hedefler (Ağın, 2020: 26). Posthümanizm, ontolojik sınırları sorgulamak ve dönüştürmek amacıyla “siborg” imgesi ve biyoteknolojik unsurlardan yararlanırsa da bu yönüyle transhümanizmle sıkça karşılaştırılır. Ancak aslında bu noktada yolları ayrılır: Transhümanizm, insanı hastalık, zayıflık ve yetersizliklerinden arındırarak daha güçlü, daha yetkin ve mümkünse ölümsüz hâle getirmeyi hedefler; bu amaçla yapay zekâ ve biyoteknolojiden destek alır (Dağ, 2018: 109; Nayar, 2014: 16-17; Sezen, 2021: 111). Bu yönüyle transhümanizm, bazı düşünürler tarafından ‘geliştirilmiş’ ya da ‘yoğunlaştırılmış bir hümanizm’ biçimi olarak tanımlanır (Wolfe, 2010: XV). Evrimsel süreci teknolojik müdahalelerle hızlandırma çabası nedeniyle, trans-posthümanizm bazı çevrelerce “yeni Darwincilik” olarak adlandırılmaktadır (Dağ, 2020: 84).

Posthümanizm ve onun “karanlık yansıması” sayılabilecek transhümanizm, her ikisi de insan sonrası bir varoluş hâlini temel alır ve bu çerçevede bir varlık anlayışı geliştirir. Bu düşünsel yapıların merkezinde, insanın teknolojiyle kurduğu derin, ayrılmaz ilişki yer alır. Transhümanizm, teknolojiyi insanı daha ileri taşıyacak bir araç olarak görür; amacı yalnızca gelişim değil, aynı zamanda insanın sınırlarını aşmaktır. Ölümün yenilmesi, hastalıkların ortadan kaldırılması, hatta fiziksel kusurların giderilmesi gibi hedeflerle, insan bedenine neredeyse kusursuz ve dayanıklı bir form kazandırma arzusunu taşır. Kısacası, transhümanizm varoluşun sınırlarını yeniden tanımlama çabasıdadır (Ağın, 2020: 25).

Posthümanist düşünce, insana içkin olan tarihsel süreci anlamaya çalışmakla kalmaz; aynı zamanda arzuladığı dönüşümü bu tarihsel farkındalık üzerinden gerçekleştirmeyi hedefler (Tarcan, 2022: 169). Posthümanizm, aslında insanın bildiğimiz formunun sonuna işaret eder. Bu sürecin ilk örneklerinden biri klonlardır. Genetik mühendisliğindeki ilerlemeler sayesinde bu varlıklar üretilmekte, fakat onların transhümanist bağlamda işlevi, insanlara organ sağlayarak biyolojik bedenin yeniden yapılandırılmasına olanak tanımaktır. Laboratuvar ortamında üretilen klonlar, insan bedenine dönüşüm fırsatı sunar ve böylece transhümanist bir aktarım, posthümanist bir bedene evrilir. Klonlardan alınan organlarla yenilenen birey artık ne tam anlamıyla bir insan ne de bir klondur; bu varlık, ikisi arasında bir geçişin, bir eşiğin aşılmasıdır. Bilimsel ve özellikle genetik müdahaleler yoluyla insan, Homo Sapiens olarak bilinen mevcut formunun ötesine geçebilir ve bu da insan türünün ontolojik sınırlarını kökten değiştirebilir (Gözen, 2022: 158).

Posthümanizm, türçülük kavramını yalnızca insanlar ve hayvanlarla sınırlı tutmak yerine, yapay zekâya ve robotlara doğru genişletme yönünde felsefi bir zemin sunmaktadır. Özellikle sosyal robotların gündelik yaşamda giderek daha fazla yer edinmesi, yalnızca robot haklarını değil, aynı zamanda insanların bu varlıklara karşı etik sorumluluklarını da tartışmaya açmaktadır (Gültekin, 2023: 74-75). Posthümanizm, modernizme karşı geliştirilen postmodern ve postyapısalcı düşünce akımlarıyla bağlantılı olarak şekillenen bir felsefi yaklaşım olarak doğmuştur (Bolter, 2016).

Posthümanizm süreci ilerledikçe, yapay zekâ ve ölümsüzlük ideali etrafında şekillenen yeni düzende, geleneksel insan haklarının yerini, dar anlamda bireysel haklar; daha kapsamlı biçimde ise ‘üst insan’ hakları almaya aday görünmektedir (Demir, 2018: 98). Nietzsche’nin Böyle Buyurdu Zerdüş adlı eserinin açılışında dile getirdiği üzere, filozofa göre insan, kendisini aşarak yeryüzüne anlam kazandıracak olan “üstinsana” dönüşmeye muhtaç bir varlıktır. Ancak üstinsan, gelecekte çıkması muhtemel bir posthuman türü olarak değil, her çağda varlığı özlenen, insanın ulaşması gereken bir idealdir (Dağ, 2018: 217).

Bazı araştırmacılar, posthümanist yaklaşımlardan yola çıkarak, insan benzeri ya da insan zekâsını aşan yapay zekâ varlıklarının temel insan haklarına sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Öte yandan, posthümanizmin robot haklarına alan açması, insan hakları ile robot hakları arasında potansiyel bir çatışmanın doğmasına neden olabileceği yönünde eleştiriler de mevcuttur (Nath ve Manna, 2021). Bu olası çatışma, insanın makineler karşısındaki etik ve hukuki sorumluluklarını sorgulayan yeni bir tartışma zeminini beraberinde getirmektedir (Gordon ve Pasvenskiene, 2021). Bu tartışmaya ontolojik bir bakış açısıyla yaklaşanlar, robotların bilinç, duyarlılık, zekâ ya da acı çekme kapasitesi gibi varlıksal niteliklerine odaklanmaktadır. Örneğin, bir robotun acı hissedebilme yetisi, onu köpek gibi hayvanlarla aynı etik ve hukuki statüde değerlendirme gerekliliğini doğurabilir (Mamak, 2022). Ne var ki günümüzde bu tür nitelikler ya yapay zekâlarda hiç bulunmamakta ya da zekâ örneğinde olduğu gibi, henüz insan seviyesine ulaşabilmiş değildir (Gültekin, 2023:72).

Sonuç

“Hiçbir yararı olmayacağını bile bile insan kalmanın çok önemli olduğunu düşünüyorsan, onları yendin demektir” (Orwell, 2020: 183).

Dünya üzerinde yaşayan insanlar farklı coğrafyalarda, farklı kültürlerde hayatlarını sürdürse de yönetici sınıfın gözetim anlayışı büyük ölçüde benzerlik gösterir. Her iktidar, toplum üzerinde denetim kurmak ve düzeni sağlamak adına kendi yöntemlerini devreye sokar. Özellikle içinde bulunduğumuz bu bilim ve teknoloji çağında, gelişmiş dijital araçlar gözetim toplumunun en büyük destekçileri hâline gelmiştir. Artık sokaklardan alışveriş merkezlerine, okullardan iş yerlerine, kafelerden toplu taşıma araçlarına, hatta evlerimize kadar pek çok alanda izlenmekteyiz. Her köşede karşımıza çıkan kameralar, bireylerin davranışlarını sınırlandırmakta, doğal hâllerinden uzaklaştırmakta ve zamanla bizi biz olmaktan çıkarmaktadır. İzleniyor olmanın verdiği tedirginlik, insan doğasına aykırı bir durumdur. Evet, kimi zaman sosyal ortamlarda kendimizi gizlemek adına maskeler takarız; ancak bu, sürekli gözetim altında olmakla aynı şey değildir. İnsan, doğası gereği özgürlüğe tutkundur. Yüzyıllardır daha özgür ve daha mutlu bir yaşam için mücadele etmiş bir varlık olarak, gözetimle çevrili bir dünyada kısıtlanmak, özgürlüğümüze vurulan en

büyük darbedir. Bu nedenle, bireysel özgürlüğümüz kadar mahremiyetimizin korunması da son derece önemlidir. Zihinsel ve bedensel sınırlarımızın, özel yaşamımızın gizliliği insanlık onurunun temel taşlarındandır. Ne var ki günümüzde bireyin kendi mahremiyetini koruması gittikçe zorlaşmaktadır. Artık yalnızca yaptıklarımız değil, söylediklerimiz, hatta düşündüklerimiz bile izlenmekte, yönlendirilmekte ve baskı altına alınmaktadır. Düşüncelerimizin özgürce ifade edilemediği, fikirlerimize saygı gösterilmediği bir dünyada yaşamak; bireyin zihnini adeta görünmez bir hapishaneye kapatmak anlamına gelir. En kaygı verici olanı ise, bu baskıcı düzenin geleceğe taşınacak olmasıdır. Henüz doğmamış çocuklarımızı, fikirlerin kısıtlandığı, sürekli izlenen bir dünyaya getirmek; onları kendi ellerimizle görünmez duvarlarla çevrili bir hayata mahkûm etmek gibidir. Zaten doğa olayları, teknolojinin yol açtığı sosyal kopuşlar ve salgınlar yaşam alanlarımızı daraltırken, bir de gözetim toplumlarının üzerimizde kurduğu yoğun baskı, insanlığa neredeyse hiçbir özgürlük alanı bırakmamaktadır.

Hümanizm, transhümanizm ve posthümanizm, insanın kendini tanıma, dönüştürme ve aşma çabasının ardışık evreleridir. Hümanizmle insan akli ve değerleri ön plana çıkarken, transhümanizm bu sınırların ötesine geçme arzusunu doğurmuş; posthümanizm ise insanı merkezden çıkararak onu doğa, teknoloji ve diğer yaşam formlarıyla ilişkisi içinde yeniden tanımlayan bir düşünce alanına dönüşmüştür. Posthümanist düşünce; yapay zekâ, biyoteknoloji, ekolojik farkındalık ve etik meseleler etrafında şekillenmektedir.

İnsanın gelecekte nasıl bir varlık hâline geleceği, teknolojiyi nasıl kullanacağı ve hangi etik değerleri benimsediğiyle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, insanlık yalnızca biyolojik bir varlık olmanın ötesine geçerek, teknolojiyle iç içe geçmiş hibrit bir varoluş biçimine yönelmektedir. Özellikle dijital çağın hızla gelişmesi, sosyal medya ve paylaşım ağlarının yaygınlaşmasıyla birlikte mahremiyetin sınırları silinmiş, bireysel yaşam neredeyse tamamen kamusal hâle gelmiştir. İnsanlar, şeffaflığın getirdiği rahatlıkla, kendi özel alanlarını gönüllü olarak sergilemeye başlamıştır. Ancak bu durumun görünmeyen yüzü, bireyin teknolojik sistemlerle kurduğu ilişkinin zamanla özgürlük alanını daraltmasıdır. Özetle, gözetim hangi şartlarda ve hangi amaçla olursa olsun bir mahremiyet feshidir.

Gözetim toplumu, bireylerin sürekli izlenmesi, değerlendirilmesi ve davranışlarının çeşitli teknolojiler aracılığıyla kayda geçirilmesiyle şekillenen bir toplumsal yapıyı ifade eder. Bu yapı içerisinde “posthuman” olmak, insanın klasik anlamda tanımlandığı sınırların –beden, bilinç, mahremiyet gibi– teknolojik müdahalelerle aşılmasını, dönüştürülmesini ve yeniden tanımlanmasını içerir. Gözetim teknolojileriyle örülü bir dünyada, birey sadece izlenen değil; aynı zamanda teknolojiyle iç içe geçmiş, parçalanmış, algoritmalar tarafından analiz edilen bir varlığa dönüşür. Örneğin, akıllı şehirlerde kullanılan yüz tanıma sistemleri, bireylerin kamusal alanlardaki hareketlerini sürekli izler. Bu tür sistemlerde birey yalnızca bir “vatandaş” değil, sürekli veri üreten bir organizmaya dönüşür. Posthuman kuramına göre burada birey, kendi bedenine ve kimliğine sahip olmaktan çok, teknolojik sistemlerin içinde dolaşıma giren bir bilgi parçasına dönüşmüştür. Bu durum, özelliğin insan merkezli olmaktan çıkıp, makine-insan ağları içinde yeniden kurulmasına neden olur.

Bir diğer örnek ise, iş yerlerinde uygulanan üretkenlik izleme yazılımlarıdır. Özellikle uzaktan

çalışma düzeninde, çalışanların ekran süresi, tuş vuruşları ya da yazılım kullanım verileri gibi detaylar algoritmalar aracılığıyla izlenir ve değerlendirilir. Bu durumda insan, sadece emek gücü değil; ölçülebilen, analiz edilebilen ve optimize edilebilen bir veri varlığına dönüşür. Böylece, posthuman özne, yalnızca fiziksel varlığıyla değil, dijital iziyle de kimlik kazanır. Posthuman kuram, bu dönüşümü yalnızca bir teknolojik gelişme olarak değil, aynı zamanda etik ve ontolojik bir kırılma olarak da görür. Gözetim toplumunda posthuman olmak; bireyin mahremiyetinin ortadan kalkması, kimliğinin dağılıp yeniden kodlanması ve kararlarının algoritmik sistemler tarafından şekillendirilmesi anlamına gelir. Bu, özgür irade, sorumluluk ve bireysel haklar gibi kavramların yeniden tartışılmasını zorunlu kılar. Sonuç olarak, gözetim toplumunda posthuman olmak, sadece teknolojik izlenmenin ötesinde bir varoluş biçimini temsil eder. İnsan, artık yalnızca etten ve kemikten oluşan bir özne değil; veri akışlarına eklenmiş, algoritmalarla biçimlendirilmiş, sürekli izlenen ve performansa göre yeniden değerlendirilen bir varlıktır. Bu durum, geleceğin toplumsal yapılarında insan olmanın ne anlama geldiğini kökten sorgulamamıza neden olmaktadır.

Kaynakça

- Ağın, Başak. *Posthümanizm Kavram Kuram Bilim-Kurgu*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.
- Akkaya, Ümit. Harun. "Ölümsüzlük Arzusu ve Dijital Çağda Yeni Açılımlar: 'Upload' Televizyon Dizisi Örneği". *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2022), 201-226. <https://doi.org/10.47951/mediad.1124761>
- Avcı, Özlem. "Dijital Yaşamın Dijital Özne(l)leri: Herkes ya da Hiç Kimse". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/1 (2015), 249-266. <https://doi.org/10.12780/uusbd.06255>
- Aydın, Beşir. "Transhümanizm: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü". *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 7/2 (2022), 127-129. <https://doi.org/10.46628/itbhssj.1187152>
- Bauman, Zygmunt. *Özgürlük*. çev. Kübra Eren. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Bentham, Jeremy. *Panoptikon Gözün İktidarı*. İstanbul: Su Yayınları, 2008.
- Best, Kirsty. "Living in the control society: Surveillance, users and digital screen Technologies". *International Journal of Cultural Studies* 13/1 (2010), 5-24. <https://doi.org/10.1177/1367877909348536>
- Bolter, J. D. (2016). Posthumanism. K. B. Jensen, R. T. Craig, J. D. Pooley, ve E. W. Rothenbuhler (Ed.) içinde, *The international encyclopedia of communication theory and philosophy*. Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118766804.wbiect220>
- Bozkurt, Veysel. "Gözetim Toplumu ve İnternet". *Birikim Dergisi* 136 (Ağustos 2000), 75-81.
- Cevizci, Ahmet. *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Dağ, Ahmet. (2018). "Nietzsche ve Transhümanizm Bağlantısı Üzerine Bir Değerlendirme". *FLSF Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi* 25 (2018), 207-224.
- Dağ, Ahmet. *İnsansız Dünya Transhümanizm*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- Dağ, Ahmet. *Transhümanizm: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*. Ankara: Elis Yayınları, 2018.
- Demir Akmeşe, Zuhale-Akmeşe Eşref (ed.). *Sinema ve Ütopya*. Konya: LiteraTürk Academia, 2023.
- Demir, Aysel. "Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Trans-hümanizm". *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*, 9/31 (2018), 95-104. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2018.1.006.x>
- Demir, Aysel. "Panopticon ve Synopticon Geriliminde Özgürlük Paradoksu". *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 28 (2017), 55-65. <https://doi.org/10.20981/kaygi.307940>
- Dolgun, Uğur. (2004). "Gözetim Toplumu'nun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumu'na". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2/1 (2004), 55-74.
- Dolgun, Uğur. *Gözetim Toplumu: 21. Yüzyılda Özgürlüklerin ve Mahremiyetlerin Sonu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, 2014.
- Dolgun, Uğur. *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008.
- Foucault, Michael. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Pantheon Books, 1977.
- Gacar, Hikmet Artun. "Hümanizm, Post-hümanizm ve Trans-hümanizm'in Sinemada Temsili: I, Robot Film Örneği". *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi* 24 (2024), 81-104.
- Gordon, J. S.-Pasvenskiene, A. "Human rights for robots? A literature review." *AI Ethics*, 1/2 (2021), 579-591. <https://doi.org/10.1007/s43681-021-00050-7>
- Gözen, Hacer vd. "Bir Klonun Günlüğünden: Posthümanizm, Transhümanizm, Distopya ve 'Beni Asla Bırakma'". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (2022), 144-160. <https://doi.org/10.32600/huefd.707275>
- Gücüyener, Merve. (2011). *Panoptikonik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Gültekin, Mücahit. "Posthümanizm ve Yeni Bir Ayrımcılık Biçimi Olarak Robotlara Yönelik Türcülük. Anthropology". 45 (2023), 64-80. <https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.1209953>

- Huxley, Aldous. *Cesur Yeni Dünya*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2020.
- İsmayılov, E. K., & Sunal, G. "Gözetlenen ve Gözetleyen Bir Toplumda, Beden ve Mahremiyet İlişkisi: Facebook Örneği." *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 18 (2012), 21-41.
- Lyon, David. *Surveillance Society: Monitoring Everyday Life*. McGraw-Hill Education (UK), 2001.
- Mamak, Kamil. "Humans, Neanderthals, robots and rights". *Ethics Inf Technol* 24/33 (2022). <https://doi.org/10.1007/s10676-022-09644-z>
- Mathiesen, Thomas. "The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' Revisited". *Theoretical Criminology* 1/2 (1997), 215-234. <https://doi.org/10.1177/1362480697001002003>
- Nath, R.-Manna, R (2021). "From posthumanism to ethics of artificial intelligence". *AI & Soc* 38 (2021), 185-196. <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01274-1>
- Nayar, P. N. *Posthumanism*. Polity Books, 2014.
- Orwell, George. 1984. çev. Celal Üster. İstanbul: Can Yayınları, 2020.
- Parrinder P. "Robots, Clones and Clockwork Men: The Post-Human Perplex in Early Twentieth-Century Literature and Science". *Interdisciplinary Science Reviews*. 34/1 (2009), 56-67. doi:10.1179/174327909X421452
- Sucu, İpek. Gözetim Toplununun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler". *Atatürk İletişim Dergisi* 2 (2011), 125-139.
- Tekin, Mustafa-Özdemir, Muhammet (ed.). *Transhümanizm ve Posthümanizm: Disiplinler Arası Bir Çalışma*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2021.
- Toprak, Yıldırım, vd. *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım!"*. İstanbul: Kalkedon, 2009.
- Wolfe, C. *What is posthumanism?*. University of Minnesota Press, 2010.
- Wood, D. Murakami. "The 'Surveillance Society': Questions of History, Place and Culture. *European Journal of Criminology*, 6/2 (2009), 179-194. <https://doi.org/10.1177/1477370808100545>
- Yavuz, Baturalp. "Gözetim ve Mahremiyet Toplumu". *Yaşar Hukuk Dergisi* 4/2 (Temmuz 2022), 60-82.
- Zamyatin, Yevgeni. *Biz*. İstanbul: Doğan Yayınları, 2024.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

10. Yıl

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences